

1. fejezet

AZ ÁLLAM

JEGYZETEK AZ ÁLLAM ÉS A POLITIKA ÁLTALÁNOS SAJÁTOSSÁGAI RÓL

[*Szakirodalom*]¹ Tarde, Seeley, Sidgwick, Roscher (?), Treitschke, Kjellén, Réz, Knabenhaus² – Bryce tanulmányai a római és az angol alkotmány összehasonlításáról.³ Polybios, Cicero, Machiavelli Montesquieu, Rousseau.

„*Excudent alii spirantia mollius aera | Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus, | Orabunt causas melius, caelique meatus | Describent radio et surgentia sidera dicent: | Tu regere imperio populos, Romane, memento | Hae[c] tibi erunt artes, pacique imponere morem, | Parcere subiectis et debellare superbos.*” – „*Mögen auch andere immer das Erz geschickter beseelen | Lebenatmende Helden aus Marmor künstlicher bilden; | Besser mit Reden verfechten das Recht und die Bahnen des Himmels | Zeichnen mit messendem Stab und den Aufgang des Sterne verkünden: | Du sei, Römer, bedacht, mit Macht zu beherrschen die Völker | Dies sei deine dir eigene Kunst, und den Frieden diktieren, | Unterworfn'ner zu schonen und niederzukämpfen die Stolzen.*” Vergil. *Aen.* VI. 847–853.⁴

Livius: *Certe id firmissimum imperium est, quo obedientes gaudent.*⁵

Az *emberi természetet* a politika⁶ főként erkölcsi szempontból nézi. E részben óriásiak a különbségek. A szent, a mártír és a legundokabb gonosztevő egyaránt emberek. A politikának azonban nem annyira a ritkaságok, mint az átlag felé kell fordítania figyelmét. E részben ne feledkezzünk meg arról, hogy az átlagemberben a jónak meg a rossznak csírái vegyesen vannak elhintve, s hogy azok tömeges megnyilatkozása nagyon függ attól, hogy a külső körülmények melyiket váltják ki. Aki az európai átlagember moralitásáról a háború előtti utolsó évek közállapota alapján festett volna képet, az bizonyosan más eredményre jutott volna, mint aki az orosz, a finn, a

* „Más faj – elismerem – éléthűbb ércszobrokat alkot, | S arcot olyant farag, úgy, hogy szinte beszél az a márvány, | Jobb ügyvéd is akad, s ki leírja a csillagok útját | Mérőbotjával, vagy számontartja kelésük: | Ám a te mesterséged, római, az, hogy uralkodj, | El ne feledd – hogy békés törvényekkel igazgass, És kíméld, aki meghódolt, de leverd, aki lázad!” (*Vergilius*)

** Kétségtelen, hogy a miénk az a legszilárdabb hatalom, amelynek bárki örömmel lesz alattvalója. (*Livius*)

magyar, a német kommunista forradalmak és ellenforradalmak adataiból a francia forradalom történelméből vagy a háború iszonyatosságaiból merít.

Az emberi természet tehát bizonyos határok között – s ezek a határok elég tágak – modellálható. A politikus szempontjából ez különösen fontos.

Neque enim umquam inter se leones, aut inter se dracones, qualia homines, bella gesserunt. – Sem az oroszlánok, sem a sárkányok nem viseltek maguk között olyan háborúkat, aminőket az emberek. Szent Ágoston: *De civitate Dei*. XII. 22.⁷

A vallással a politikának elsősorban nem önértéke, hanem rendfenntartó, fegyelmező, tekintélyt támogató szempontból van dolga. Ebből a szempontból minden civilizált vallás egyaránt hasznos az államra, és annak messzemenő támogatását igényli – kivéve azokat a vallásokat, amelyek dogmái az állam létét támadják, mint például a nazarénusoké,⁸ amidőn tiltják a fegyverfogást. Igaz, hogy egy távolabbi ideál szempontjából a *nazarénusok* erkölcse csak helyeselhető. De súlyosan vétének az állam ellen azok, akik távoli ideálok kedvéért tönkreteszik a jelenben. Ha az állam elpusztul, a rend tönkremegy, anarchia áll be, akkor nemcsak attól a távoli ideáltól estünk még távolabb, hanem még a kezünkkel elérhető közelebbi ideálok megvalósításától is elesünk.

„Die feindliche Propaganda und der Bolschewismus, der die Weltrevolution bezweckt, verfolgten auf deutschem Boden die gleichen Ziele. England gab China das Opium, die Feinde uns die Revolution und – wir nahmen das Gift an und verbreiteten es, wie die Chinesen das Opium verbreiten.½Während die Propaganda der Entente das deutsche Volk und die deutsche Armee und Marine immer machtvoller traf, wußte sie in den eigenen Landen und der eigenen Wehrmacht die Kriegentschlossenheit hochzuhalten und in den neutralen Staaten gegen uns zu wirken.” – Erich Ludendorff: *Meine Kriegserinnerungen 1914–1918* (Berlin, Ernst Siegfried Mittler & Sohn, 1919) 288.⁹

„Die Propaganda war ein altes und gewaltiges Kampfmittel Englands. Die Ostindische Kompagnie hatte glänzende Erfolge damit bei der Eroberung Indiens gehabt. Sie hatte Schule in England gemacht. Dieses war der einzige Staat, der seit langem in klarer Absicht dieses Hilfsmittel der Politik und Kriegführung in wirklich großzügiger Weite in den Dienst seiner nationaler weltumspannenden Politik gestellt hatte.

»Fremde Staaten mit Hilfe der Revolution zu bedrohen ist heutzutage seit einer ziemlichen Reihe von Jahren das Gewerbe Englands«, hat Bismarck schon vor sechzig Jahren gesagt. *Ebenso*, 288.

Er dachte dabei an die Rede Cannings vom 12. Dezember 1826, in der in öffentlicher Unterhaussitzung vom Premierminister gedroht wurde, England verfüge über den »Schlauch des Äolus«,¹⁰ und könne jederzeit die Mächte der Revolution entfesseln. »Wenn wir«, sprach er aus, »uns an einem Kriege beteiligen, werden wir unter unseren Fahnen versammelt sehen alle Unruhigen, alle Unzufriedenen, sei es mit oder ohne Ursache, eines jeden Landes, mit dem wir in Unfrieden stehen werden.« *Ebenso*, 289.

„Der Wert der Masse im Kriege ist unbestreitbar, ohne Soldaten ist überhaupt kein Kampf möglich. Aber die Masse allein macht es nicht, sondern der Geist, der sie beseelt; so ist es im Volksleben, so ist es auf dem Schlachtfelde.“ *Ebenso*, 291.

„Eine gute Propaganda muß der Entwicklung der tatsächlichen politischen Ereignisse weit vorauslaufen. Sie muß Schrittmacherin für die Politik sein und muß die Weltmeinung formen, ohne daß diese sich dessen bewußt wird. Bevor die politischen Absichten in die Tat umgesetzt werden, gilt es, die Welt von ihrer Notwendigkeit und ihrer moralischen Berechtigung zu überzeugen. Das, was erstrebt wird, muß sich als psychologische Folgewirkung, wie von selbst ergeben. Wir bedienen uns der Propaganda nach außen nicht, kannten sie wohl kaum, obschon nach innen gegen bestimmte Personen sehr geschickt gearbeitet wurde. Unsere politischen Ziele und Entscheidungen wirkten, da sie in überraschender Plötzlichkeit der Welt geboten wurden, oft brutal und sprunghaft. Durch eine großzügige und vorausschauende Propaganda wäre dies spielend vermieden.“ *Ebenso*, 300.

Lord Northcliffe hatte nicht unrecht, wenn er behauptete, die Rede eines englischen Staatsmannes sei für England 20 000 Pfund wert, 50 000 Pfund, wenn die Deutschen sie nachdickten, und 100 000 Pfund, wenn sie nicht darauf antworteten. *Ebenso*, 303.**

* „Az ellenséges propaganda és a világforradalmat megcélzó bolsevizmus német földön ugyanazokat a célokat tűzte maga elé. Míg Kína Angliától az ópiumot kapta, addig mi az ellenségtől a forradalmat – elfogadtuk és elterjesztettük a mérget, ugyanúgy, ahogy Kína az ópiumot.½ Mialatt az antant propagandája egyre erőteljesebb hatást gyakorolt a német népre, hadseregre és haditengerészetre, képes volt saját országaiban és gyalogságában fenntartani a háború iránti elszántságot, valamint a semleges államokban hatásosan fellépni velünk szemben.“ (Ludendorff, *hiv. mű*, 288.)

„A propaganda Anglia régi és erőteljes harci eszköze volt. A Kelet-indiai Társaság fényes sikereket ért el vele India meghódításakor. Iskolát alapított Angliában. Ez volt az egyetlen állam, amely hosszú ideje tisztában volt a politika és hadviselés ezen eszközével, és széles körben nemzeti, globális politikájának szolgálatába állította.

»Anglia hosszú évek óta űzött mestersége az idegen államok forradalommal való fenyegetése« – jelentette ki Bismarck már hatvan éve.“ (*uo.*, 288.)

A közvélemény nagyon fontos dolog az államok életében; ezért állandóan számolni kell vele. Csak nem kell hinni, hogy nem irányítható. Ma a háborúért fog ordítani, holnap békét fog követelni. Ma szobrot fog követelni azok számára, akiket tegnap megölt. Ezért a közvélemény fontosságának felismerése azoknak az eszközöknek kellő figyelembevételét jelenti, amelyekkel a közvéleményt csinálni lehet. *Northcliff*¹

Amíg az államot erős abroncsok tartják össze, az emberek túlnyomó többsége nyugodtan jár a saját dolga után, és tudatában van annak, hogy az állam dolgai nem ő reá vannak bízva. Ha azonban egy forradalom megállítja az állam gépezetét, ezek szaladnak a hivatalokba, abban a hiszemben, hogy ők hivatottak azt megindítani. Amíg az állam kormánya gazdátlan, mindenki babrál rajta. A felfordulást öregbítő rendetlenkedők mellett nem kisebb mértékben a forradalom bajai közé számít a rendet csinálni akarók rendtelensége. Mindenki, aki csak akarja, magához veheti az állam gépezetének egy darabját, és nekiállhat vele államosdit játszani. S ha Péter látja, hogy Pálnak, aki tegnap még semmi sem volt, sikerült fontos emberré válnia, akkor Péternek sincs nyugta többé a kaptafák között vagy az iktató-könyv mögött. A parancsolás váratlanul megkóstolt bora megrészegíti a hozzá nem szokottakat, s ittasságukban százszor keményebben fogják a gyeplőt, mint azok az elnyomók, akik ellen felemelkedtek. Törvény nemigen van, mert a régit ledöntötték, újat hozni pedig még nem értek reá. Péternek és Pálnak saját akarata lesz tehát törvény. Aki pedig ennek ellene szegül, az a nép ellensége és ellenforradalmár. Ilyenformán ezerféle

---

„Bismarck Cannings 1826. december 12-i beszédére célzott, amelyben a miniszterelnök nyilvános alsóházi ülés keretében azzal fenyegetőzött, hogy Angliának megvan a lehetősége, hogy »megfújja az auloszt«, és bármikor szabadjára engedje a forradalom hatalmait. »Ha részt veszünk egy háborúban, zászlóink alatt egyesülve minden olyan ország nyugtalanjait és – okkal vagy ok nélkül – elégedetlenjeit látni fogjuk, amellyel harcban állunk« – mondta.” (uo., 289.)

„A tömeg háborúban megnyilvánuló értéke vitathatatlan; katonák nélkül lehetetlen harcolni. A tömeg azonban önmagában nem elegendő, szükség van a szellemre is, amely lelkesíti, amint a népi életben, úgy a harcmezőn is.” (uo., 291)

„A jó propagandának messze meg kell előznie a tényleges politikai események fejlődését. Neki kell meghatároznia a politikai lépéseket és alakítania a világ közvéleményét anélkül, hogy az ennek tudatában lenne. Mielőtt a politikai célok átkerülnének a gyakorlatba, a világot meg kell győzni hasznosságukról és morális létjogosultságukról. Az elérendő céloknek pszichológiai mellékhatásként kell létrejönniük. Mi nem alkalmaztunk kifelé irányuló propagandát, alig ismertük, jóllehet befelé bizonyos személyekkel szemben ügyesen használtuk. Politikai céljaink és döntéseink hatásosak voltak, mivel meglepő hirtelenséggel – gyakorta brutálisan és gyors ütemben – elérték a világot. Nagyvonalú és előrelátó propagandával ezt játszi könnyedséggel el lehetett volna kerülni.” (uo., 300.)

„Lord Northcliffe-nek igaza volt, amikor azt állította, hogy egy angol államférfi beszéde 20 000 fontot ér Angliának. Ha a németek megjelentetik, az összeg 50 000 fontra, ha pedig nem válaszolnak rá, 100 000 fontra nő.” (uo., 303.)

harsogó szózat kél egymással versenyre. S nem éppen a legjobbak, de mindenesetre a legkevésbé kényesek azok, akik ebben az undok tülekedésben lehangosabbak. Csoda-e, ha az állam szekere a lármás, de tapasztalatlan és a gyeplőt egymás kezéből kikapkodó kocsisok versengése és legénykedése közben egyre merészebb fordulatokat vesz, s hogy végül nemcsak a jobb érzésűek és nemcsak a régi rend hívei, hanem végül csaknem mindenki látja, hogy ennek nem lehet más vége, mint az árokba fordulás.

Az ittasság után kiábrándulás jó, és nyomában az a titkos remény, hogy bárcsak jönne egy erőskezű ember – bárki és bármilyen irányú – csak vezetné ki az állam szekereit ebből az örült száguldozásból a biztos útra, mindegy, hogy milyen irányban. A magánjellegű akcióktól nyugtalanított, a kontárok kísérleteivel betelt nép tekintély után sóvárog, és túlzott mértékben hajlandó megadni a tiszteletet, sőt imádatot a legelsőnek, aki azt hajlandó átvenni. Elérkezett a lélektani pillanat arra, hogy államférfi vagy kalandor nyakára tegye a lábát. Szerencsés az a nép, amelynek megadatott, hogy ilyenkor bölcs politikust követhessen. Még szerencsésebb az, amelynek megadatott, hogy törvényeinek időnkint szükséges módosításait ne ilyen drágán szerezze meg.

Ha egy egészre nézve nem mellékes, hogy minő részekből van összetéve, akkor az államra sem lehet mellékes a fajkérdés. Mert ez az államot kitevő egyesek tulajdonságait érinti. A helytelen dolog csak az, ha az államban mindent kizárólag a fajkérdésre vezetnek vissza, és nem látnak egyebet. Éppoly helytelen azonban semmibe sem venni a faji tulajdonságokat.

Hogy a faj¹² maga is produktum, s nem őseredeti valami, az talán igaz – az sem bizonyos ugyan, hogy igaz –, de mindenesetre más lapra tartozik. Akármint álljon is ez a kérdés, nem menthet fel bennünket az alól, hogy az egyszer létrejött faji sajátságokban különleges ható tényezőt lássunk, amely politikailag is számba veendő.

A faji sajátságokat nem cáfolja meg más emberi sajátságok állandósága. Ha ókori színdarabokat olvasunk, Homérosz eposzaiba mélyedünk, avagy Platón emberismeretét idézzük emlékezetünkbe, éppúgy az emberinek örök igazságát érezzük, mint akkor, ha Tolsztojt Ázsia oroszai közé követjük, vagy Thackeray múlt század eleji angol társaságában szórakozunk. Mindeme világok bizonyos fokig otthoniasan fogadnak minket, s közös vonásaik révén megértjük azokat, és gyönyörködünk bennük. S az efféle gondolatmenetekből származik a *nil humani a me alienum esse puto*,^{*13} és az a túlzás, hogy a múltnak és jelennek legalábbis a civilizált társadalmait egy nagy családnak tekintjük, amelyen belül a faji határok csak külsőleges választó vonalakat jelentenek, akár csak a meridiánok a térképeken.

* Semmi nem idegen tőlem, ami emberi.

De ha Homérosz és a Platón görögje hasonlít is Thackeray angoljához, éppúgy különbözik is tőle, és – ismétlem – egyforma hiba csak a hasonlatosságot vagy csak a különbözőséget látni.

„A farkas is hasonló a kutyához, a legvadabb állat a legszelídebbhez. Az óvatos ember azonban éppen a hasonlóságoktól óvakodik leginkább, mert veszedelmes egy fajzat az.” Platón: *A szofista*.¹⁴

Hogy csak kevés példát mondjunk, hasonlítsuk össze az angol és a német politikát, úgy amint a nagy világháború tükrében félreismerhetetlenül szemlélhetjük. Az egyiknek nagy emberismerő és emberekkel bánni tudó fölényes bölcsességét, másinak merőben katonai és alattvalói polgári erényeit, páratlan szervezkedni tudását, önfeláldozását, de államférfiúi képességek nélkül. Erőszakos, de nem előrelátó, másnak lelkületébe magát beleélni nem képes, és ezért mást nem is tud megnyerni; nagy a tudása, de nincsen emberismerete. Fejjel megy neki a falnak. Az egyik még ellenségeit is meg tudja nyerni, a másik még szövetségeseit is elhidegíti. Nem ugyan ezek a faji sajátosságok-e ezek, amelyek a nagy politikai esélyeiben éreztetik hatásukat, mint amelyek egy nemzetközi hotel társas életében kicsiben ugyanúgy mutatkoznak. Azok a szimpátiák és antipátiák, amelyek itt kicsiben mutatkoznak a faji sajátosságok egymáshoz való viszonylatában, milliókkal sokszorozva államokat alkotó és államokat megdöntő világtörténelmi erőkké duzzadnak.

Akik azt hiszik, hogy a faji sajátosságok nem jelentenek egyebet, mint pusztán nemzeti ideológiát, olvassák el Tacitus *Libellusát de moribus Germaniae*.¹⁵ E kétezere éves tömör mondatok lényegében a mai tipikus német képét festik. Hű, szigorú nemi erkölcs, alárendelődés, egyszerűség, egyszerű étel, nem mértékletes az italban. Ravaszág nélküli. *Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentia joci. Cibi simplices. Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversus sitim non eadem temperantia.**

Még Machiavelli is csodálkozik a németek becsületességén a *Discorsi*¹⁶ első könyvének 55. fejezetében. Elmondja, hogy ha a német városok valamelyikének pénzre van szüksége, a hatóság elrendeli, hogy minden polgár fizesse be jövedelmének egy

* „Ez a nép nem csalárd és nem ravaszkodó, a szabados tréfálkozás közepette feltárja szíve titkait, így mindnyájan leplezetlenül és nyíltan gondolkoznak. Ételeik egyszerűek... költséges felkészülés nélkül, ínycsiklandozó fűszerek nélkül verik el éhüket. A szomszúsággal szemben nem ilyen mértékletesek.” (Tacitus)

vagy két százalékát. Erre megjelennek az adószedő előtt, és esküt téve, hogy anynyit fognak fizetni, amennyivel tartoznak, tanúk nélkül egy zárt perselybe helyezik a megfelelő összeget. Ez a becsületesség – mondja Machiavelli – napjainkban annyival meglepőbb, minél ritkább. Már csakis a németeknél fordul elő. Ennek egyik okát M. abban látja, hogy a németek nem folytattak kereskedelmet szomszédaikkal, hanem megelégedtek azokkal a ruházattal és ételekkel, amelyeket hazájuk termett.

A fajkérdés politikai jelentőségére¹⁷ nézve különösen megvilágító a zsidó faj viszonya az államhoz. Furcsa mindenekelőtt e faj évezredes államtalansága. Egy nemzet, amely nem törekszik államot alkotni, hanem mint ahogy a magot a szél, a világtörténelem forrataga beleviszi minden nemű állam vetésébe. S ahová egyszer belesikerül, nehéz abból kitenni. Némelyik állam vetése úgy piroslík tőlük, mint egy-egy búzatábla a pipacstól. Persze, hogy nem jó gazda, akinek ilyen a földje.

A zsidó fajnak az államhoz való viszonya szempontjából érdekes, másodsor, nagy hajlandósága a forradalmiságra. Valósággal ő Európának a kovásza. Minden felforgató mozgalom bizton számíthat rá. Hiszen már maga a kereszténység is egy ilyen mozgalom, amelyet ők csináltak.

Nehéz dolog röviden megmondani, miért alakul ki a zsidók hajlama a felforgatásra.

Először is bizonyára szerepet játszik benne e faj jellegzetes racionalizmusa. Ez a racionalizmus vezette a talmudista szörszálhasogatásra, ez teszi különösen alkalmassá a matematikára és minden teljesen absztrakt tudományra. A tiszta racionalizmus született ellensége minden történelmi fejleménynek, minden historikumnak. A társadalmi valóság, úgy ahogy ezer ok bonyolult összehatásából kialakul, ezer kompromisszum és maradvány szövedéke, szükség szerint irracionális valami. A történelmileg fejlett állam és társadalom olyan, mint egy angol park, a racionalista társadalomtudós pedig olyan, mint egy barokk kertész, aki nem győzi szabályosra szabdalni természetes növéseit.

Aki a társadalmat valaminő elméletek szerint tisztán racionális szemének¹⁸ megfelelően szabályokra akarja szabdalni, az lépten-nyomon beleütközik a létezőbe, amelyet értelmetlennek, babonák és tudatlanság eredményének és nevetségesnek fog tartani; annál nevetségesebbnek, minél szentebbnek tartják a múlt hagyományait mások, pusztán azért, mert a múlt hagyományai. A racionalista támadóvá fog válni, a számára nevetségeset gúnyolni fogja. Gúnyolóddá lesz, amíg magában áll; ha azonban olyan rétegekre bukkan, amelynek érdeke, mindegy, hogy valóságos vagy csak vélt érdeke a hagyományokba beleütközik, akkor az „elfogulatlan” racionalista gúnyolóddá visszhangra lel, elismerésre és követésre talál, vezérré válik. Akinek csúfondárossága addig csak megütközést keltett, és blaszfémianak neveztetett, most

egyszerre csak az apostol szerepében látja magát: a csúfondárosból lázító lett; a racionalistából felforgató.

Csak így nyer magyarázatot az a rejtély, hogy a nép szemében egyébként visszasztító alakok hogyan tehettek rá olyan befolyást és hogyan válhattak vezéreivé Európa nagy részében.

Igaz, a zsidóságnak is vannak hagyományai, amelyeket egy részük féltékenyen őriz. Úgyhogy a hagyománnyal szemben lázadók az ő körükben is szemben állanak a hagyományhoz ragaszkodókkal, mint más nemzeteken belül is, ha a hagyomány-ellenesség körükben könnyebben is terem meg és terjed. De a hagyománytisztelő zsidó a saját népe hagyományában nevelkedik. Az ő irracionális ereje tehát nem érvényesül annak a nemzetnek a javára, amelynek kebelében a vendégjogot élvezi. Hiszen rendszerint nem ennek hagyományaiban nevelkedett. A hagyomány-támadó zsidó ellenben nem elégszik meg azzal, hogy a saját hagyományai ellen fordul. Megteszi ugyan ezt is, de egyszersmind kip(?)l annak a hagyománynak is, amely őt körülveszi. Amíg tehát a konzervatív hajlamú zsidó rendszerint csak zsidó-konzervativizmust csinál, a radikális zsidó általános radikalizmust csinál.

Következik ebből persze, hogy a zsidóságnak egy bizonyos százalékon túlmenő elterjedése egy nemzettestben könnyen válhatik jelentékeny veszedelmmé. A fűszer elnyomja az étel ízét. Nemzetlenít és veszedelmes galoppra ragadja a társadalmi fejlődést. Johann Plenge: *Über den politischen Wert des Judentums*, 1920, Essen a. d. Ruhr.¹⁹

A köztársaságban nehezebb a tekintélyt megalapozni, mint a királyságban. Már Arisztotelész rámutatott, hogy a köztársaságban az uralkodók és az alattvalók váltakoznak egymással (*Pol.* I. 13). Természettől egyenlő elemekből állanak, s mégis az követeltetik, hogy amíg az egyik elem parancsol, s a másik engedelmeskedik, különbség legyen köztük jelvényekben, címekben és méltóságban. Ott mindig Amasis király²⁰ mondását kell szem előtt tartani, aki alacsony sorból származott, és aki, midőn ezért egyesek lenézték egy istenség szobrára utalt, amelyet egy arany kádból készítettett, mondván: „Lám, ezt a szobrot nagy tiszteletben részesítitek, jóllehet az előtt közönséges edény volt. Így én is a nép soraiból származom, de most királyotok vagyok, s mint ilyen tiszteletet követelek.”

A királyságban az uralkodó állandóan csak uralkodó. Ennélfogva tekintélye szilárdabb.

„Le fils de lord Chesterfield²¹ partant pour visiter les diverses cours de l'Europe, son père lui dit: »*Allez, mon fils, allez voir par quels hommes le monde est gouverné.*« Je conçois ce dédain.” Louis Blanc: *Histoire de Dix Ans (1830–1840)*. Paris, 1849. I. 62.²² – „Midőn Napoleonnak Párizs eleste után jelentették, hogy a közhangulat támadó vele szemben, azt válaszolta: »*Que voulez-vous? Ils sont malheureux: les malheureux sont injustes.*«”²³ Uo. I. 19.

Azokat a gyakran ismételt mondásokat, hogy a mennyországban kevés a király, kiegészítheti Szent Ágostoné, aki azt mondja róluk, hogy nehéz nekik túlzó dicsőítés és túl alázatos engedelmesség mellett fel nem fuvalkodni és el nem felejteni, hogy ők is emberek.

Ezért mondja Szent Tamás Biasz²³ nyomán: *principatus virum ostendit.*²⁴ Sokan látszottak erényeseknek alacsony sorban, de elhagyják azt a hatalom csúcsán.

Ezért azonban mondja Aquinói Szent Tamás: A jó fejedelem nagyobb jutalomra tarthat számot más embernél (*De reg. princ.* I. 10). Persze annál nagyobb büntetés sújtja szerinte is a rossz királyt: a türannoszt (*ugyanott*, I. 11). Ha már az is, aki egy embert rabol meg, tesz rabszolgává, vagy megöl, a legsúlyosabb büntetést érdemli, mennyivel súlyosabbat érdemel a zsarnok, aki mindenkit kifoszt, mindenkinek szabadságát sérti, és kénye-kedve szerint bárkit megöl?

Anglia politikai géniusza találta meg az egyeduralomnak azt a formáját, amely az egyeduralom előnyeit megvalósítja, azok hátrányai nélkül, teret enged a kiváló uralkodó érvényesülésének, és meggátolja a gyenge uralkodó kártevését. Ha kiváló uralkodója van, valódi királyság, ha gyenge uralkodója van, csak formális.

Államiasság és konzervativizmus egyet jelent. Az állam természetéhez tartozik a konzervativizmus. – A liberalizmus – Arisztotelésszel szólva – nem sajátlagos kormányzás. A konzervativizmus nem stagnálást jelent, hanem nagyon megfontolt és óvatos haladást. Ez az egészséges tempó. Ettől két irányban lehet eltérni az állami

* „Európa különböző udvarainak látogatására készülve Lord Chesterfield azt mondta a fiának: »Menj fiam, nézd meg, milyen emberek kormányozzák a világot«. Elképzelem ezt a lenézést.»

** „Mit akarnak? Ezek szerencsétlenek, a szerencsétlenek pedig igazságtalanok!”

*** A vezetés mutatja meg az embert.

élet betegsége felé. Az egyik a megátalkodott makacs megállás, siketség és vakság minden szükséges reformmal szemben. A másik a liberalizmus – radikalizmus – a vak rohanás vagy forradalom irányában.

„Bizonyos értelemben talán az a legbiztosabb mód arra nézve, hogy minden nemzetnek tessünk, és mindegyiket oktassuk, ha az egyik számára írunk.” *Carlyle* (idézi Baráth Ferenc)²⁴

Az *eudaimonista*²⁵ államcélelméletek állanak legtávolabb az igazságtól. Az állam nem az egyénért van. Ahogyan nem az egyén jóléte az etika végső szava, úgy az állam végcélja nem lehet a boldogság. Az állam nem a bőség szaruja, amely alá ki-ki oda-tartja iszákját, azt lesve, hogy vájjon mi hull belé. Az állam nem a jogokon, hanem a kötelességeken nyugszik. Az állam akár szétmorzsolhatja kerekei közt az egyes embert, ha célja úgy kívánhatja. Az eudaimonizmus helytelen politika helytelen etika alapján. Egy ferdén indult filozófia tévedés-láncolatának utolsó szemeként. Ne azt kérjük az államtól gyermek módjára, hogy mit hoz neked, hanem férfi módjára azt nézzed, hogy mivel tartozol neki.

A *politika tudományának* nem lehet az a feladata, hogy alkotmányokat vagy egyes intézményeket kigondoljon a gyakorlat számára. De az sem, hogy nagy államférfiakat képezzen. Szinte inkább megfordítva áll, inkább a politika tudománya tanul a nagy államférfiútól, semmint a nagy államférfiú a politika tudományától. Nagy poéta vagy festő sem úgy lesz valaki, hogy végigtanulja az esztétikát.

De nemcsak a nagy államférfiúnak kell értenie a politika mesterségéhez: hanem az állampolgároknak is. S míg a nagy államférfiú születik, miként a poéta, a jó állampolgár nevelődik. A politika az állampolgári nevelés tudománya – gyakorlati szempontból. Kell-e mondanunk mai embernek, hogy egyáltalán nem mindegy, hogy micsoda fogalmak keringenek az állam mivoltáról, céljairól, az egyesnek az államhoz való viszonyáról, kötelességeiről, mely eszmények mozgatják a milliókat *in politicis*. Mert végül is eszményeink mozgatnak bennünket, mégpedig hatalmasabban, mint érdekeink vagy vélt érdekeink. Az ember egyrészt önző lény, de másrészt erkölcsi lény. Éppen annyira *zoon ethikon*, mint *zoon politikon*. Nem csak az asszony van költőnk szava szerint sárból és napsugárból gyúrva, az emberre általában áll ez. Nincs félelmetesebb hatalom, mint egy politikai eszmény. S jaj annak a népnek, amely tévedéseket idealizál, amely rosszul látja, hogy mi az állam és mi az ő kötelessége az állammal szemben.

Ha tehát a politika nagy államférfit nem is nevel, de jó állampolgárt nevelhet. Az államférfi születik, de a polgárnak meg kell értenie az államférfit.

Ennek útját előkészíteni a politikai tudomány dolga, amelynek szelleme a társadalmi eszmeáramlatok csatornáin felülről oszlik szét az egész nemzetben.

Elméleti szempontból ugyanaz a feladata, mint minden tudománynak: az igazság keresése.

*Államrendszerek.*²⁶ Az államok nem elszigetelten fordulnak elő a természetben, hanem államokkal vannak körülveve, amiből közöttük kölcsönhatások adódnak. Ezek a kölcsönhatások nem terjednek ki az egy időben létező államok egészére. Ezt az állapotot, amelyben valamennyi egy időben létező államnak valamennyi másához van valamelyes köze, még napjaink hozták legközelebb a megvalósuláshoz, bár még manapság sem állíthatnók ezt fenntartás nélkül. Annál kevésbé volna a múltbeli viszonyok helyes leírása. Az államoknak azt a körét, amelyen belül egymásra szorosabb hatást gyakorolnak, mégpedig amelyen belül politikailag befolyást gyakorolnak egymásra, tehát nemcsak szórványos gazdasági hatásokkal érnek egymáshoz – *államrendszereknek* nevezzük. Az államok világát és az államok életét, a politikát nem írjuk le helyesen mindaddig, amíg az államrendszereket is kellő figyelemre nem méltattuk. A politika – úgy látom – ezt a kérdést eddig nem méltatta figyelemre kellő mértékben. Talán inkább csak a nemzetközi jog történelmében találkozunk kísérletekkel ez államrendszerek különféle típusainak megállapítására. A politika rendszerint úgy szól az államról, mintha megannyian izoláltan állnának egymás mellett. A politika rendszerint csak az alkotmányokat nézi, a nemzetközi összefüggéseket pedig csak annyiban, amennyiben azok alkotmányiakká váltak: államkapcsolatokká lettek. Az *államrendszereknek*, azt hiszem, még a fogalma is hiányzik. Pedig egész más egy állam a görög városállamok külön rendszerébe beleékelve, – más a középkori pápai vagy német római birodalmi főhatóság vonzó körén belül; – más a keleti despotizmusok államrendszerén belül, – más az újkori európai egyensúly malomkövei közé ékelten és így tovább.

Jó értekezéstéma: Kísérlet a történelmileg nevezetesebb államrendszerek feltárására, és annak a hatásnak a megállapítására, amely ebből az állam fogalmát éri.

A világ főbb államainak a központi hatalmak elleni szövetsége megváltoztatta a hatalmak egyensúlyának államszerkezetét. A nemzetek szövetségének²⁷ csúfolt államszövetség ugyan csak merő ideológia maradt. De realitás a győztes nagyhatalmak szövetsége, amely belenyúl úgy a legyőzött hatalmak, mint a győztes szövetséghez csatlakozott kisebb hatalmak szuverenitásába. A legyőzöttek szuverenitása ma nem létezik. Az angol parlamentben interpellációkat fogalmaznak meg a magyarországi „fehérterror”-ról. Az angol kormány jelentést tesz róla az angol parlamentnek, itteni közegeinek vizsgálata alapján. A legyőzöttek panasszal fordulnak a békekon-

ferenciához a rabló szomszédok garázdálkodásai ellen. Ez egy új államszerkezet²⁸ csírája. A kérdés csak az, hogy milyen tartós lesz. Mert ma még a háború napjait éljük. Ez a fegyverszünet, sőt ez a „béke” nem az, amit eddig békekötésnek szoktunk nevezni. Ez a béke csak azokhoz a „békék”-hez hasonlítható, aminőket a régi Róma kötött.

Szocializmus. A munkásságnak az a nemzetközi szolidaritása, amelyet a *szocializmus* affektál, a valóságban sohasem létezett. Jól mutatta ezt a háború, amelyben a nemzeti együvé tartozás erősebbnek mutatkozott az osztályszolidaritásnál. A szocializmus nem akadályozta meg a háborút. De még jobban mutatja ezt a békekötés. A háborúban – mondhatná valaki – erős kényszer alatt cselekedtek. De ki kényszeríti a győztes államok munkásságát arra, hogy semmi komoly erőfeszítést ne tegyen a kizsákmányoló béke ellen. A győztes országok munkássága nyugodtan zsebre vágna mindazokat az előnyöket, amelyek abból adódnak, hogy a karthágói béke²⁹ rakódik a legyőzött országok munkásainak vállára. A „világ proletárjai egyesüljetek” elvét még csak meg sem kísérlik érvényesíteni a győzők szocialistái, akik uralmon vannak. Ezzel szemben inkább megfogják a dolog könnyebb végét, és az internált magyar kommunisták iránti érdeklődéssel igyekeznek eleget tenni párt(?)lelkiismeretüknek.

Az állam mint a fajképződés olvasztó tégelye. A faj rányomja bélyegét az államra. Még messzebb visszamenve: a környezet, a hegyek, völgyek, a klíma, a növényzet s az állatvilág rányomják bélyegüket a fajra, a faj az államra. De ez sem nyugvópont, az állam ismét visszahat a fajképződésére. Az állam egy olvasztótégely, amely a fajokat egybeolvasztja, és egy új faji amalgámot készít belőlük. A Kárpátok hegykoszorújától övezett Magyarországon alakult ki a mai magyar faj. Itáliában az olasz. Németországban a német. Hogy minő ingredienciákból³⁰ alakul ki egy faj, annak politikai okai is vannak. A hódítás népeket kaparint bele ebbe a tégelybe. Ha az államot mint valóságot nézzük, nem csak a könyveken keresztül, akkor nem csak a jogi oldalára szabad szorítkoznunk. Igen, a fajképződés nem áll meg az állam határán. De az állami határok lényeges elemei ennek a fajképződésnek. Ritkán fordul elő házasság külföldiek közt. Rendszerint az államon belül szoktak lefolyni.

Fontos politikai kérdés, hogy a fajképződés küzdelmében melyik rész bírja le a másikat. A római és az angol kiemelkedő példái a fajterjeszkedésnek. Ahová római légió ment határt őrizni, latin faj kél a nyomában. Hispániában, Galliában, Moldovában. Ahol az angol kereskedő megveti lábát, angolszász keverék faj támad. Nem utolsó eszközei e két nép világbirodalmi szerepének. Szembeállíthatjuk vele a törököt, aki ha évszázados uralma után elvonul egy területről, jóformán teljes faji tiszt

taságban hagyja maga után a felszabadult népeket. Így mutatja a mi példánk. Ezt mutatja a balkáni népeké is. Nem legutolsó oka ez a török birodalom szétesésének.

Magunk közepütt állunk a két példa közt. A római-angol példához mérten nem mondhatni, hogy valami jól használtuk fel az első ezer esztendő. Van a magyarban valami úri türelmesség és megértés, amely a közéje kevert népeket nem olvasztja magába erőszakkal. És van benne valami úri elzárkózás és tartózkodás, amely nem keveredik velük szívesen.

Nem a könyveken keresztül kell nézni az államokat, hanem ki kell tekintenünk rájuk, úgy amint előttünk fekszenek a realitás világában, ahogyan a történelem és az élet mutatja azokat nekünk. Így fogjuk meglátni az államot, mint jogi egységet, – az államot mint a fajképződés instrumentumát, – az államot mint gazdasági kört, – az államot mint az emberi eszme szervét, mint az erkölcsiség eszközét, – az államot mint a nemzeti eszme megvalósulását, – az államot mint kultúregységet – az államot mint politikai eszmék fegyverét – az államot békében és harcban mint az elzárkózás és az összefoglalás princípiumát, mint az emberiség életének reális alanyait.

A politika mint államművészet. „A politikus feladata azonban nemcsak az alkotmányozás, hanem a kormányzás is. És a kormányzati politika problémái a helyes kormányzati intézmények kérdésével még nincsenek kimerítve. Helyes kormányzati intézményekkel még csak az eszköz van megadva. Az eszköz helyes alkalmazása éppen a fő feladat.

De még magát az alkotmányi politika problémáit tekintve is rendkívüli feladatok hárulnak a politikusra az államművészet szempontjából.

Azok az újabb írók, akik figyelmüket kizárólag az intézményekre fordították, feledik, hogy még az intézmények tekintetében is mily nagy fontosságú az államférfiú művészete. Neki kell megállapítani, hogy mikor mely intézmény valósítható meg. Neki kell megtalálni annak megvalósítására az eszközöket. Megszerezni vagy befolyásolni tudni a jogalkotó hatalmat, hogy ezt az intézményt jogilag megteremtse. És ha jogilag készen van az intézmény, akkor azt a valóságba tényleg is átültetni.” Réz: *Machiavelli műve a fejedelemeiről.* Bp. Sz. 1917. 483. sz. 169. köt. 416.³¹

A politikának egy nem eléggé kidolgozott témája *a gazdasági szervezetek politikai jelentősége.* Nem arról az oldaláról nézve, amelyből azt a történelmi materializmus megvilágította: hogy t. i. a gazdasági rendszer egy önállóan fejlődő alap, amely az-

után a jogot determinálja, hanem inkább a gazdasági rendszer mint a politikáinak egyik kiegészítő része. A gazdasági rendszer mint a kormányzat egyik integráns darabja. A magántulajdon rendszere mint munkára fegyelmező eszköz. A nagybirtok mint fegyelmező és kormányzó eszköz. Éppily világos ezeknek az intézményeknek ez a jellege, mint ahogy kétségtelenül a rabszolgaság vagy a jobbágyság politikai eszköz és nemcsak gondolkodási, hanem kormányzati szisztéma. Az állam nem áll meg a jog határánál. Ez a szorosan jogilag összetartott társadalom is, aminek azon túli szervezete egy egymást kiegészítő egységben szemlélendő, és csak mint ilyen érthető meg.

Stammler Marxnak azzal a tanával, hogy a gazdálkodás az az alap, amelyből a jog kinő, szembeállította azt a tételt, hogy a jog is determinálja a gazdaságot, hogy csak bizonyos adott jogrendszer alapján szólhatunk gazdasági törvényszerűségekről, és ebben igazsága van. Csakhogy ez az igazság még így sincsen eléggé szerencsésen kifejezve. Mert rá ez a tan is arra az alapra áll rá, amelyre Marx is ráállt, az államnak és a társadalomnak szembehelyezésére. Ez pedig egészen helytelen nézőpont, amelyről sem az egyiknek, sem a másiknak jelentősége meg nem érthető. A dolognak ez a nézése tk. jogász nézés, egy egészen speciális célra szolgáló absztrakció, amely azonban megrontja látásunkat, mihelyt akár annak, amit államnak, akár annak, amit társadalomnak nevezünk, a lényegéről van szó. Ez a lényeg csak úgy érthető meg, ha ezt a kettőt mint összefonódott egységet szemléljük. A társadalomtudós mindig bizonyos mértékig a jogász szemüvegén keresztül nézi a valóságot. Pedig amíg ezt a szemüveget el nem dobja, addig nem látja a valóságot. E tekintetben is tanulhatunk a régi görögöktől, akik ezt a szétszaggatottságot még nem ismerték, és ennél fogva jobban látták az emberi együttélés mibenlétét. Csakhogy náluk hiányzott az a történelmi perspektíva, amellyel mi rendelkezünk. Ők mindig csak egy társadalmat: a rabszolga társadalmat látták.

A jog és gazdálkodás szétszakítása csak egyik esete az állam és társadalom jogász szétbontásának.

Az államot nem lehet megérteni abból, amit ma államnak nevezünk. Az államnak csak egyik része a jog. Az állam a joggal oda is elér, ahol már nincsen jog. Ha az állam fenntartja a rabszolgaság intézményét, joggá válik az úr és a rabszolga magára hagyott viszonya. Ha az állam fenntartja a nagybirtokot, kormányzattá válik a nagybirtok és alkalmazottainak szabad szerződésen nyugvó munkarendszere.

S amint a gazdálkodás, éppúgy a fegyelmezés, a kormányzás integráns részévé válik az állam is, és a vallás, a társadalmi hagyomány, a közfelfogás, a tudomány, a „pozitív morál”. A jog az államnak csak egyik darabja. A midőn politikáról beszélünk, hibás csak a jogi szabályozásra gondolnunk. Hogy az emberek mit hisznek, mit tartanak helyesnek, s mennyire tartják meg, amit helyesnek tartanak, éppen olyan fontos része az államnak, mint az, hogy mi van a törvényekben.

Vegyük csak a sajtót. Egészen más állam az, amelynek van sajtója és más állam az, amelynek nincsen. Politikailag nemcsak a sajtónak a joghoz való viszonya jó számba, vagyis az a kérdés, hogy van-e cenzúra vagy nincsen, és miként kezelik ezeket a dolgokat. A sajtót úgyis számba kell venni, mint a kormányzati szervét. Más „nép” az a nép, amely újságot olvas, mint amelyik nem. *Young! (Morley-Robespierre!)*³²

Ugyanaz az alkotmány más vallás, közfelf. és gazdálk. mellett nem ugyan az az alkotmány. Amivel nem akarom a jog intézmények súlyát lebecsülni. Amidőn Marx a gazdaságot állította fel bálványképpen arra a piedesztálra, amelyen a jogot találta, joggal lázadt fel a jogi szemlélet zsarnoksága ellen, de tulajdonképpen ugyanabban a hibában maradt, amely ellen küzdött, még mindig nem valósította meg a jog és nem jog az állam és a társadalom egységét. Hogy hegelianus módra fejezzük ki magunkat, ő csak az antitézist szolgáltatta a tézishez, de nem csinálta meg a szintézist.

Hogy a *történelmi materializmus* állambölcsészete mennyire téves, semmi sem világítja meg jobban, mint egy állam külpolitikájának kutatása. Milyen más volna Németország mai helyzete Bismarck nélkül! Bizonyos, hogy az ő elhatározásaiba gazdasági motívumok is belefolytak. De ugyanezek a motívumok egészen más elhatározásra vezethettek volna más vezető emberben. S milyen más volna Németország helyzete ma Bismarckkal! Valószínűleg nem keveredett volna világháborúba! Olvassuk el a *Gedanken* és *Erinnerungen*³³ jóslatszerű expozéját Németország politikai helyzetéről!

Igen ám – válaszolhatná a marxizmus megcsontosodott tanítványa a kiskaté alapján, amelynek szűk látó körén keresztül a nagyvilágot szemléli –, de az is gazdasági szükségszerűség eredménye, hogy Németország nem hallgatott Bismarckra. A gazdasági erők rejtett hatásának az eredője, h. Bismarck intelmei egy bizonyos időn túl nem hatottak többé népére. A kapitalizmus törvényszerűsége nyilvánult meg Németország külkereskedelmi és világpolitikai terjeszkedésében. A kapitalizmus szükségszerűen expanzív, és ezt nem állíhatta meg Bismarck sem. Feleletünk erre az: amíg ki nem mutatja nekünk valaki, hogy II. Vilmos jelleme, nagyravágyása, önhittsége, emberismeretének fogyatékosága, szangvinikus természete, nyughatatlansága, művészkedő dilettantizmusa a gazdasági törvényszerűségek eredménye, addig a történelmi materializmus nincs bebizonyítva.

Egy-egy veszített csata, amely más haditerv mellett nem veszített volna, egy-egy idejében megkötött béke, egy-egy bölcsebben kötött szövetség, egy-egy jobban előrelátott és kiszámított következmény mind-mind képesek hozzájárulni egy földrész politikai térképének megváltozásához.

Itt nem érintjük azt a kérdést, mert ez most kutatásunk tárgyán kívül fekszik, hogy mindezek és az ezekhez hasonló események törvényszerűségek eredményei, vagy helyesebben szólva kauzalitások láncszemei-e, de határozottan tagadjuk, hogy mindezek végeredményben gazdasági természetű okok okozataiként volnának felfoghatók.³⁴

A szocializmus felosztása utópisztikus és „tudományos” szocializmusra helytelen és megtévesztő. Helyesebb *idealisztikus* és *pozitivisztikus* szocializmusról beszélni azok szerint a filozófiai iskolák szerint, amelyek árnyékában a különböző rendszerek tenyészttek. – Ha azt mondjuk a pozitív szocializmusra, hogy „tudományos”, ezzel magunk is beleesünk a pozitivizmus tévedésébe, amely a tudományosságot a pozitivizmussal azonosítja, és éppen a valójában legtudománytalanabb iskolát ékesíti fel a tudományos jelzővel, követve Engelst: *Die Entwickl. d. Soz. von d. Utop. zur Wiss.*³⁵

A demokráciára jellemző, hogy ugyanabban a társadalomban milyen különböző eredményekre vezethet a „nép” uralma aszerint, hogy minő vezetők kerekednek felül; vagyis hogy kik kerítik kezükbe a népet. A háború után a nép határozottan Károlyi-párti volt, és ha ügyesebb politikusok lettek volna Károlyiék, meg is tudták volna tartani. Míg így egy másik, egy Károlyi-ellenes nép került ki a demokratikus alkotmányból.

Az állam a demokráciákban is a vezetők kezében van. Demokratikus az olyan állam, amelyben a vezetők a közvéleményen keresztül vezetnek. Ami mellett mindegy, hogy nem ők maguk-e azok, akik a közvéleményt csinálják.

A közvéleményt sem úgy szabad elképzelni, mint amelyik talán szabadon és elementáris erővel alulról felfelé adódnék össze. A közvélemény nem úgy nő, mint a tölgyfa az erdőben, hanem sokféle formára lehet nyesegetni, mint a buxust.

*Az ember veszekedő állat.*³⁶

Tisztán moralitással, visszavonulással, a hitvilágra szegzett szemmel nem lehet politikát csinálni. Sőt ez a rosszak didalát és a nem egészen rosszak rosszabbá válását jelentené e földön. Az embernek vezetés kell.

A legjobb ezért, ha a legjobbak vezetnek. De számolnunk kell azzal, hogy a legeslegjobbak – tisztán morális szempontból – nem egyszersmind a vezetésre legalkalmasabbak. A vezetésre legalkalmasabbak valók a vezetésre. Ide bizonyos keménység kell. Az emberekre hatni tudás kell, szuggesztív lélek, a széthúzó egyéneket egy közös célra egyesíteni tudás. Ehhez hit kell. De e hitnek a tömegben is meg kell lennie, hogy vezethetővé válják. A szerencse az, ha a helyes hit egybe esik a vezetésre való alkalmatossággal. Ez a kettő egészen független egymástól.